

Rüstəm KAMAL

Xalq şairi Sabir Rüstəmoxanlıın həyat və yaradıcılığı o qədər çoxşaxəli (poeziya, nəsr, publisistika ictimai-siyasi fəaliyyəti) və özünəməxsusdur ki, görək hər bir sahə haqda ayrıca əsər yazıla. Bu kiçik yubiley yazısı gənş filoloji təhlil aparmaq imkanlarımızı məhdudlaşdırır. Yalnız sevdiyim şeirlərin yaddaşımızdakı obrazı mənə bir-iki xırd gəzilməyə həvəsəndirdi...

Sabir Rüstəmoxanlı poeziyası artıq milli ədəbiyyatımızın deyil, həm də milli məfkurə tariximizin tərkib hissəsidir. S.Rüstəmoxanlı poeziyası obraz-mövzu kataloquna və söyləmə-təhkiyə tipinə malikdir. Sevgi lirikasında klassik divan şeirinin havası da dolmaşır:

*Bayram niyyətində bəxtinə sına,
Gecə gələrsə yuxuna, sağam.
Nəfəsim dəyməmiş yanaqlarına,
Şamın söləsiylə toxunacağam.*

Gündəlik, aktual publisistik bir mövzunu ənənədən gələn qafiyə sənətkarlığı ilə (adam-atom, qışqırır-fişqırır) "ahəstə qandır" da bilir:

*Bir il Baykonurdan adam qışqırır,
Bir il Çernobıldan atom fişqırır...*

XX əsrdə millətimizin istiqlal - özünüdərk mücadiləsi Azərbaycan poeziyasının imkanlarını və gücünü də ortaya qoydu. Sabir Rüstəmoxanlı bu ağır, sevdə Yolunun yolçusu oldu. "Yol" ona janr və deyim seçimini diqtə etdi. Xalqa deyiləcək söz mütləq müvafiq janrlardan keçməlidir (Böyük rus alimi M.M.Baxtin deyirdi ki, harda deyim varsa, orda janr var)

S.Rüstəmoxanlı lirik dünyası epik dünya ilə iç-içədir. Onun poeziyasında keçmiş zaman bu günün və sabahın içində görürdürülür. Millətimizin tarixi keçmiş və özünün ömür xətrəsi - iki mənəvi dəyər onun poeziyasında qoşulaşır. Bir yaddaş çayının iki qolu kimi. Hadisələrə, əhvalatlara, nəsnelərə müdrik, kənara çəkilib baxma seçiyəvidir. Sijetlilik və təsvir bu tipli şeirləri ibrət mətnlərinə - pırıqalara çevirir (məsələn, "At haqqında iki əfsanə").

Sabir Rüstəmoxanlı poeziyasının emosional gücü odnadır ki, müəllif duyğularını ifadəsində mətnin bədbinliyə, neqativliyə,

Salam, Sabir Rüstəmoxanlı yolu!

ucuz sentimentallığa yoluxmasına imkan vermir. Oxucuya sabaha ümid və inam hissi, bir nikbinlik aurası yansıdır. Və oxucu bu şeirlərin pafosuna inanır.

Deyərlər ki, şairlər zamanın tərcümanıdır. Amma Sabir Rüstəmoxanlı məkanı yolu, səyyah-coğrafiyaçı kimi, bir az da irəlidi gedib deyirdim ki, xəritəşünas kimi, sərhəddi kimi hiss edir. Və zaman onun poeziyasında ya məkanla vəhdətə olur, ya da məkandan asılı olur. Məkan onun ruhunun yerini və mahiyyətini açıb göstərir. Bu mənada pırıq ruhlu "Şəhər kənarında" şeirini oxumaq kifayətdir.

"Qapı" obrazı qədim səhərlərin metafizik mahiyyətini ifadə edir. Gəncənin taleyi hardasa Gəncə qapılarının taleyi deməkdir. Məşhur "Salam, Gəncə qapısı" şeiri artıq bir səhərin taleyi haqqında həm elegiyadır, həm də çəğirən şeiridir. "Salam, Gəncə qapısı" ifadəsinin ritual təkrarlanması şeirə ovsun effekti verir. Həmin şeirin sonunda "güzgü prinsipi"ndən istifadə edərək, Gelatin monastırında girov saxlanılan Gəncə qapılarını şair "könül qapıları" ilə müqayisə edir. Bu qapıların açılmasına (qayıtılmasına) ümidini itirmir.

*Salam, Gəncə qapısı!
Ürayında heç kimin
gözünə görünməyən
sehirli bir qapı var -
Sənin əksin, surətin!*

*Ürayında heç kimin
gözünə görünməyən
Sehrli bir divar var -
Başına dolambdır
Bu ulu məmləkətin!*

Sabir Rüstəmoxanlı yaddaşının heyretəməz etnoqrafik həssaslığı məkan hissiyyatından gəlir. Yurd yerləri onun yaddaşında muzey eksponatları, sənədlilərin kadrları kimi deyil, canlı, poetik obrazlar kimi vəsf olunur. Ümumiyyətlə, S.Rüstəmoxanlıın vəsf etdiyi, xatırladığı bütün nəsnelər, predmetlər (məktəb zəngi, ələk, Gəncə qapısı...) mənəviyyatımızın simvolik işarələri kimi, mənalıdır. Bu sıradan çox sevdiyim "Ələk" şeirinin (mətnin ortasından) iri bir parçanı seçib təqdim edirik.

*Xatirəmdə bahar güldü,
Xatirəmdə gül bələndi.
Sarı xırmanda vəl qoşuldu.
Sarı buğda təpələndi.
Evnə çağdı
Qoranafas kütək gəldi,
Soranuqular
əllərində kürək gəldi.
Dəyirmanlar gur işlədi,
Dastərxanda ələk gəldi,*

*Təndirlərin külfəsində
od işardı,
talaq-talaq çörək gəldi.*

Örnək gətirdiyimiz parçada mətnboyu fəllərin qafiyələnməsinə, mənaca və məntiqə bir-birinə bağlanmasına baxın. Sarı buğdanın dəyirmanından süfrəyə qədər gələn yolu keçən proses necə dəqiq və məhəbbətli təsvir olunub. Mövzu özünə uyğun deyim tipini və deyim tərzini tapanda mümkəmlə olur!

Ayrıca, kotan parçasından olan bir məktəb zəngi fəlsəfi ümumiləşdirmələr və xatirə yaşantıları üçün poetik bəhanə olur:

*O nəydi? Sığılı torpaqdan alın
Sınıq bir kotanın polad tiyası
Uşaq duyğumuzu təşvişə salan
Arzudan göyərən səs fəvvarəsi!*

(Elə burdaca kiçik bir qeydimi - müşahidəmi yazmağa fürsət tapıram: Böyük sələfi Mola Pənəh Vaqif kimi, S.Rüstəmoxanlı da hadisələrin, nəsnelərin mahiyyətini fəli sifətlə ifadə olunmuş epitetlərlə verməyi sevirdi.)

Yurd landsaftı və poeziya "nəğmə duyğusunda" birləşir. Qəribədir: şairin təsvirində yurd obrazlarının səsinə-nəğməsinə eşidirsən (və görürsən!) "Yardımlının ay dumanlı dağları" deyəndə, çox güman ki, şairin içindən bir ağır oxumaq da keçib. İnanırsan ki, fəlsəfi məzmunlu "Zirvənin dərdi" şeirində bu misralar onun içindən "oxuya-oxuya" çıxıb:

*Məşə yarpaq-yarpaq alləri ilə
Sarınlıq səpədi yolların üstə.
Çəməndə şəhər əman körpə çığırılar
Qıvrılıb yataydı qolların üstə.*

S.Rüstəmoxanlı poeziyasında "yol çeşidləri"nin zənginliyi və işlənmə tezliyi doğrudan da, heyret doğurur: el yolu, məktəb yolları, dağ yolu, Azərbaycanın yolları. Yardımlının yolları... Şair içdən gələn ən yaxşı epitetləri "yol" a yaradır. Sözüünün məcaz metaforik miqyası da yol obrazı ilə bağlı olur:

*Gedər yaddaşının mənzilinə
Uzaq xatirənin sərnəşinləri*

Uşaqlıq xatirələrinin süjeti "yollar" üstündə qurur. Yaddaşında ilk növbədə kənd yolunun gecə nişənləri boylanır:

*Evlərdən boylanın işıqlar - harın,
Yolunda qaranlıq hədəsi vardı.
Gecəyə düşəndə qəbristanların
Daşları dalımcə addımlayardı.*

"Yol" onun şeirlərinin baş qəhrəmanıdır. Yol bozən zaman vahidini evəz edə bilir. Məsələn:

*Evə qayıdırəm qaş qaralanda,
Dağlardan ahəstə yel əsən zaman.
Gələn qaranlıqdan qorxuya düşən
Yollar obalara tələsən zaman.*

"Sənə uçar söylədilər" şeirində yurd yerinin təqdimatı yoldan başlayır. Yolların xətrəsi yolların xətrəsi olur:

*Yada düşdü yolları,
Xoca döngə,
Dəman yolu -
Tarixin tutqun yolu, duman yolu.
Karvanların bol yolları,
Get-gəlişin sel yolları...*

Şübhəsiz, bu "yolların" arasında "Dağ yolu" ən unudulmaz obrazdır. Ona görə də gözündə-könlündə bəslədiyi ən mübhəm, ən şirin detallar dağ yolu ilə bağlı xətrəsindən süzülüb gəlir.

*Ağaran dağ yolu çılpaq budaqlıq
Yenə təkaməyərək meyvə gətirir.*

Yeri gəlmişkən, "Yardımlı yollarında" şeirinin bir zərif misrası hələ də yadımdadır: "suların sinəsində kölgə olub axırdır". Dərələrdə axan dağ çayına baxırsınız bu cür tutub saxlamaq olar!

Sevgi şeirlərində də ayrınlı yol itməsi kimi düşüncəsi təsadüf olmamalıdır: "Sənsiz itib yolum..." Onun təhlətəşüründə ayrınlı yolun sonu kimi deyil, görüş ərfəsi, başlanğıca dönüşdür. (Bəlkə şeirlərdə "salam" etiket-xitab formulunun işləliyi bu üzəndir!)

*Adını köksünə həkk eləmişdim
Bilmirəm, ağrısı dərinədirmi?
Salam, çinar qardaş, nəğməm dərxır,
Sənin məhnlərin yerindədirmi?*

Sabir Rüstəmoxanlı poeziyasının ruhuna məsuliyyət ideyası hakimdir: Vətəndaş məsuliyyəti, şair məsuliyyəti. Ölkəyə, millətə, milli-mənəvi dəyərlərə görə və nəhayət milli poeziya (ədəbiyyat) qarşısında məsuliyyət hissi. Əslində, sevən insan istər-istəməyə hər şeyə görə, bütün sevdiklərinə görə məsuliyyət daşıyır. Sabir Rüstəmoxanlı bu məfkurə Yolunun və ömür yolunun məsuliyyətini şərfəle dəşiyə bildi. Özü dəmişkən:

*Tanrı bizi yollar üçün yaradıb,
Yol bitəndə - köy çəkəcək özünə.*

75 illik Yolunuz mübarək, Sabir müəllim!